

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2019-4-4>

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЛІДЕРСТВА В ОСВІТІ ТА НАУЦІ

Наталія Жигайло

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: nlucyk@ukr.net*

Стаття присвячена вивченню філософсько-психологічних аспектів лідерства в освіті та науці. Представлено історичну довідку проблеми лідерства; виокремлено основні підходи до теорії лідерства; подано класифікації стилів лідерства; окреслено характеристику сучасного успішного лідера. Наведено існуючі в суспільстві усталені уявлення про успіх і успішну людину, бажані образи ідеалу успіху та прототипи успішної особистості. Подано порівняльну характеристику психологічних ознак успішних та неуспішних в лідерстві особистостей. Лідерську поведінку охарактеризовано такими головними ознаками: ініціативність у ситуаціях міжособистісної взаємодії; пристосовність до загального миттєвого настрою; відсутність жорсткого планування, любов до імпровізації; чутливість до проблем членів групи, особлива увага до слабких; демонстрація домінуючої поведінки, смак і схильність до влади; далекоглядність поглядів і задумів; відкритість до людей; наполегливість і постійність у всьому.

На прикладі видатного вченого, доктора філософських наук, професора, члена-кореспондента НАН України, Заслуженого діяча науки і техніки України, Заслуженого професора, Ректора університету Володимира Мельника представлено наукового та державотворчого лідера сучасності, який своєю науковою та педагогічною діяльністю вносить вагомий вклад у розвиток української та світової науки; в становлення і процвітання нашої Альма-матері; в утвердження Львівського Університету із довготривалими традиціями та потужними науковими школами у поєднанні із сучасними інноваційними трендами на світовому рівні.

Особливий наголос здійснено на значний внесок вченого у розвиток філософської науки та формування в студентської молоді патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення; в утвердження духовних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; інформатизації суспільства та феномену інформаційної культури вченого і спеціаліста; толерантності як соціокультурного феномену; питанню людини як фокусу усіх глобальних проблем у сучасному світі.

Ключові слова: лідер, лідерство, успіх, ідеально успішна людина, реально успішна людина, лідерська поведінка, державотворення, самоефективність, далекоглядність, бачення перспективи.

Актуальність проблеми та аналіз останніх досліджень. Питання лідерства викликало інтерес людей з давніх часів. Уже Геродот, Плутарх надавали великого значення ролі політичних лідерів-монархів, полководців, воєначальників. Значний внесок зробив Н. Мак'явеллі, який трактував політичного лідера як князя, володаря, що очолює державу, управляє нею, використовуючи будь-які засоби для підтримки суспільного порядку й відвернення небезпеки. Представник волонтаристської теорії лідерства Т. Карлейль стверджував, що всі історичні події – справа великих осіб. Маса – пасивний елемент. Як тільки маси беруть верх над творчими особами (у період революцій), настає занепад цивілізації. Великі лідери – вожді натовпу, який іде за ними. І. Гегель вважав, що видатний керівник завжди виражає історичну необхідність, потреби свого

часу. Ф. Ніцше трактував дwoяке походження лідерства: є лідери натовпу, які лише висловлюють інтереси мас, а є справжні герої – надлюди. Вчений вважав, що ціль людства полягає у його вищих представниках. Людство має безустанно працювати, щоб народжувати великих людей – в цьому, і ні в чому іншому полягає його завдання [6].

У дослідженні теорії лідерства виділяють три основні підходи – теорія особистісних якостей, поведінковий підхід та ситуаційний підхід. У межах теорії рис були розроблені концепції трансформаційного та харизматичного лідерства. Трансформаційне лідерство – це процес досягнення значних змін в установках і уявленнях членів організації та формування прихильності значних змін в цілях і стратегії організації. Харизматичне лідерство – це лідерство, побудоване на енергетиці, чарівності, умінні надихати, вести за собою.

Найбільшу популярність здобули класифікації стилів лідерства К. Левіна, який описував і досліджував авторитарний, демократичний та ліберальний стилі лідерства, і Р. Лайкерта, що виділяв стиль лідерства, орієнтований на завдання, і стиль лідерства, орієнтований на людину. В межах даного підходу були розроблені чотири теорії: ситуаційна модель керівництва Ф. Фідлера, підхід Мітчелла і Хауса «шлях – мета», теорія життєвого циклу П. Херсі та К. Бланшара і модель прийняття рішень керівником В. Врума – Ф. Йеттона.

Виклад основного матеріалу. Систематичне, цілеспрямоване і широке вивчення лідерства почалось за часів Ф. Тейлора. Однак і до сьогодні так і не досягнуто повної згоди щодо цього поняття і методів його вивчення. У процесі вивчення цієї проблеми вченими було запропоновано низку визначень. Зокрема, **лідерство** (англ. Leadership) – реалізація організаційного керівництва, яка забезпечується топ-менеджментом. Лідерство охоплює розробку бачення, планування, прийняття рішень, мотивування, організацію, розвиток, наділення повноваженнями і спрямування діяльності людей на досягнення конкретних цілей. Лідерство – це різновид влади, специфікою якої є спрямованість зверху вниз, а також те, що її носієм виступає не більшість, а одна людина або група осіб. Лідерство – це управлінський статус, соціальна позиція, пов'язана із прийняттям рішень, це керівна посада. Така інтерпретація лідерства впливає зі структурно-функціонального підходу, що припускає розгляд суспільства як складної, ієрархічно організованої системи соціальних позицій і ролей. Лідерство – природний соціально-психологічний процес у групі, побудований на впливі особистого авторитету людини на поведінку членів групи. Лідер – той, хто веде; перший, що йде попереду; завжди перемагає.

Лідерська поведінка характеризується такими головними ознаками: ініціативність у ситуаціях міжособистісної взаємодії; пристосовність до загального миттєвого настрою; відсутність жорсткого планування, любов до імпровізації; чутливість до проблем членів групи, особлива увага до слабких; демонстрація домінуючої поведінки, смак і схильність до влади; далекоглядність поглядів і задумів; відкритість до людей; наполегливість і постійність у всьому.

Лідерство – найважливіший фактор успіху. Психологічні дослідження [2; 3; 4] дозволяють виявити існуючі в суспільстві усталені уявлення про успіх і успішну людину, бажані образи ідеалу успіху та прототипи успішної особистості. Так, за сучасними даними, ідеальна успішна людина – цілеспрямована, товариська, розумна, матеріально забезпечена, відповідальна. Характеризуючи ідеальну успішну людину, акцент робиться на особистісних характеристиках, на способах досягнення успіху, а не на конкретних результатах діяльності та інших проявах успіху. Образ реально успішної людини

включає в себе матеріальне забезпечення, благополучну сім'ю, кар'єрний ріст, досягнення поставлених цілей, наявність престижної роботи, високий соціальний статус, наявність дітей, статус керівника, власний бізнес тощо. Сучасними вченими [2; 3; 4; 5] представлена типологія уявлень про успіх залежно від типу відповідальності, зокрема виділяють: оптимально відповідальний тип; виконавчий тип; ситуативний; егоїстичний та функціональний.

Мотивація досягнення – важливий чинник успішності в бізнесі та кар'єрі. Мотивація досягнення розглядається як рушійна сила, що сприяє досягненню успіху. Цей вид мотивації належить до однієї з основних психогенних потреб, тобто потреб, пов'язаних з найбільш суттєвими сторонами життєдіяльності людини, без яких неможливий повноцінний розвиток людини. Мотивація досягнення є ключовим джерелом в досягненні успіху.

Власний досвід досягнень в діяльності. Реальний успіх є найбільш надійною підставою для того, щоб повірити в себе і бути здатним захиститися від невдач. Крім того, коли основу почуття власної ефективності складають фактичні дії і досягнення людини, це зазвичай узагальнюється на низку схожих видів діяльності. Досягнутий успіх меншою мірою підсилює відчуття самоефективності, якщо виконане завдання було легким, а не складним.

Досвід інших людей (непрямий досвід) також є важливим джерелом самоефективності. Самоефективність зростає, коли люди спостерігають, як інші успішно справляються з вирішенням складних завдань. При цьому вони переконані в тому, що якщо інші можуть зробити це, то і вони можуть досягти покращення своїх показників. «Сильна воля і самодисципліна; віра в свої сили і в свою мрію, – на думку видатного економіста Богдана Гаврилишина, – допоможуть досягти навіть недосяжних, на перший погляд, цілей» [2]. А ще Богдан Гаврилишин до психологічних ознак успішних в бізнесі особистостей відносить: «Креативність: щоб бути креативним, потрібно зберегти в собі трохи дитинства, дитячих мрій та фантазій. Мрія: починати потрібно з мрії, а не з якогось бізнес-плану. Виходити за рамки звичайного: дивитись на ситуації та проблеми з іншої, незвичної точки зору. Допитливість: постійно вчитись, дізнаватись щось нове, займатись самовдосконаленням у всіх напрямках, будувати основу для перспективного майбутнього; успішна, ефективна людина все життя вчиться» [2].

Свою точку зору у поняття «успіх» вкладає психолог, письменниця Елізабет Гілберт: «Якщо колись-якось велика невдача чи великий успіх розірвуть ваш зв'язок із вашим корінням, тоді ваш обов'язок – знову знайти шлях до свого коріння. Єдиний спосіб відновити цей зв'язок: засукати рукави і робити свою справу старанно і віддано, з повагою і шаную. Не важливо, що саме ви робите, нехай вами керує любов. Ваше коріння – це те, на що ви спрямовуєте свою енергію з такою вражаючою відданістю, що кінцеві результати вже не мають великого значення» [2].

Також, на нашу думку, психологічна структура особистості успішного лідера представлена у вигляді дерева, основа (коріння) якого базується на чинниках саморегуляції, якими є воля, совість і віра; вітки цього дерева – це наші пізнавальні та емоційно-вольові психічні процеси, психічні стани, психічні властивості, психічна діяльність, спрямованості тощо, а верхівка цього дерева прагне до духовного зростання, тобто до самовдосконалення (див. рис. 1).

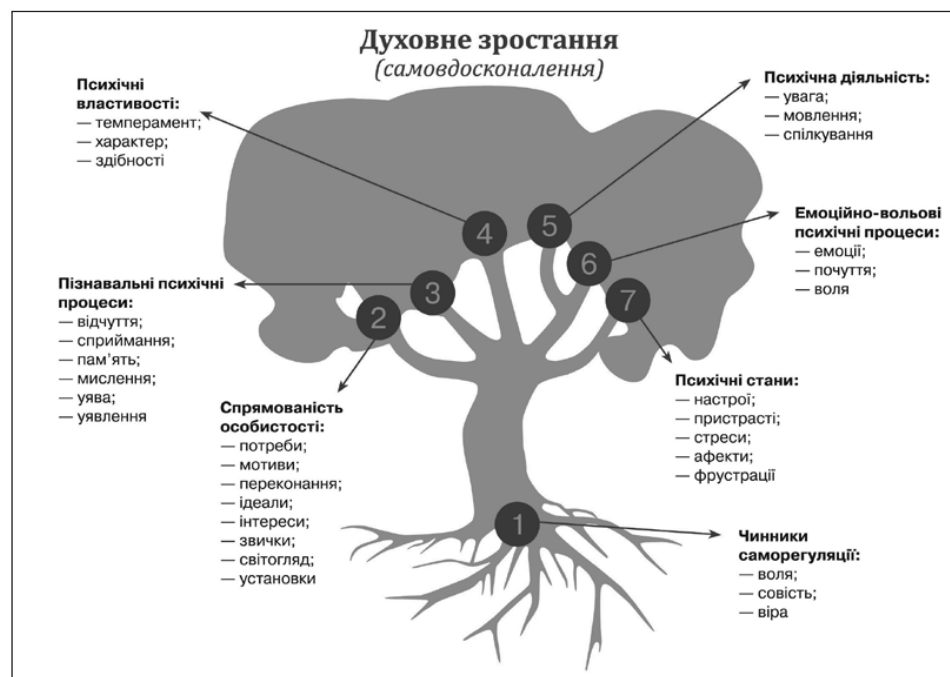

Рис. 1. Психологічна структура особистості за С. Максименко, Н. Жигайло

Узагальнюючи результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, подаємо порівняльну характеристику психологічних ознак успішних та неуспішних в лідерстві особистостей (див. табл. 1).

Таблиця 1

Психологічні ознаки успішних та неуспішних особистостей

Психологічні ознаки успішних особистостей	Психологічні ознаки неуспішних особистостей
Читають щодня	Дивляться ТБ щодня
Хвалять	Критикують
Використовують зміни	Бояться змін
Прощають інших	Ображаються
Розмовляють про ідеї	Обговорюють людей
Постійно навчаються	Вважають, що і так все знають
Беруть відповідальність за свої помилки	Звинувачують інших у своїх невдачах
Вміють дякувати	Вважають, що їм всі винні
Ставлять цілі і планують життя	Не ставлять цілі

Утвердження філософсько-психологічних аспектів лідерства в освіті та науці зобов'язує нас – українську наукову еліту – до дієвості та результативності своєї праці як основи розквіту і економічного благополуччя нашої держави. І цю українську наукову еліту представляють передусім науковці, освітяни, педагоги, керівники тощо. Кожна нація,

кожна держава, кожна установа та організація має свого лідера та державотворця! Того, що веде! Того, що йде попереду! Того, що завжди перемагає! Такого, що наділений особливими лідерськими характеристиками: ініціативністю, далекоглядністю поглядів і задумів; відкритістю до людей; наполегливістю і постійністю у всьому. Для нашого університету таким Лідером є його Ректор – Володимир Петрович Мельник!

Видатний вчений сучасності, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАПН України, Заслужений діяч науки і техніки України, Заслужений професор Університету, Ректор Львівського національного університету імені Івана Франка – Володимир Петрович Мельник – своєю науковою, громадською, лідерською, державотворчою діяльністю вносить великий вклад у розвиток вітчизняної та світової науки; в становлення і процвітання нашої Альма-матер; в утвердження Львівського Університету із довготривалими традиціями та потужними науковими школами у поєднанні із сучасними інноваційними трендами на світовому рівні. Володимир Петрович творить Університет відкритим, мобільним, креативним, інноваційним, конкурентоздатним. Ректор Університету прикладає багато зусиль для трансформації управління Університетом із системи обліку в ефективний, прогресивний менеджмент, скерований на постійне покращення якості навчання і розвиток наукових досліджень.

Ректор Університету Володимир Мельник дбає про формування філософсько-психологічних аспектів духовності особистості кожного учасника процесу (студента, аспіранта, викладача); про розвиток високої художньо-естетичної культури, формування естетичних потреб і почуттів та сприяє повноцінному розвитку молоді, охороні й зміцненню її фізичного, психічного та духовного здоров'я.

Особливий резпект Володимира Петровича належить формуванню у студентської молоді патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства. Утвердження у свідомості і почуттях особистості національно-патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України.

Ректор Університету В.П. Мельник успішно просуває бренд Університету через презентацію у міжнародних наукових і освітніх організаціях: участь у міжнародних проектах та програмах; забезпечує відповідність навчальних програм до європейських та світових стандартів; здійснює розвиток програм із спільними та подвійними дипломами; забезпечує найвищу позицію Університету у провідних світових рейтингах тощо.

Професор В.П. Мельник – автор великого числа наукових і навчально-методичних праць, серед них монографії, навчальні посібники, підручники, найважливіші із них, зокрема, «Методологічні аспекти розвитку технічного знання в умовах посилюючої інтеграції науки», «Філософія технікознавства: єдність гносеологічного і предметно-перетворювального», «Філософія сучасної науки і техніки», «Толерантність як соціокультурний феномен: світоглядно-методологічний аспект» та інші.

За багаторічну сумлінну працю Володимир Петрович має низку почесних нагород: нагороджений орденом «За заслуги» III ст.; Золотою медаллю імені Григорія Сковороди; Почесною відзнакою «За професійні здобутки»; Орденом князя Ярослава Мудрого тощо.

Відомий світові у царині філософських проблем науки, культури, техніки, методології науки, професор В.П. Мельник є координатором досліджень щодо розробки та використання філософських методів у сфері навчання та розвитку особистості. На основі циклу теоретико-експериментальних робіт та філософсько-моделюючого методу під керівництвом професора В.П. Мельника створена наукова школа філософії, яка забезпечує розвиток загальнонаукового рівня методології в XXI ст. Пріоритетними напрямками наукової

діяльності професора В.П. Мельника є наука, техніка, людина в контексті специфічного для філософії відношення «людина–світ»; переосмислення логіки, можливостей, пріоритетів та перспектив науково-технічного прогресу; співвідношення науково-технічного та соціального прогресу; гуманізація шляхів та засобів розвитку науки і техніки, інше.

За вченням В.П. Мельника, основні філософсько-методологічні проблеми науки і техніки розглядаються крізь призму світових реалій на рубежі ХХ–ХХІ ст.; аналізуються найважливіші аспекти науково-технічної революції, сучасні науково-інтегративні процеси, їх вплив на розв'язання глобальних проблем людства та реалізацію концепції сталого розвитку. Велика увага вченого приділена інформатизації суспільства та феномену інформаційної культури вченого і спеціаліста; толерантності як соціокультурному феномену; вивченню історії української культури; науці в системі духовної культури людства; питанню людини як фокусу усіх глобальних проблем у сучасному світі.

«Наша робота – це робота структурних підрозділів, кафедр і факультетів, але в основі всього є Людина. Вважаю, що всі ми маємо зберігати та зміцнювати той морально-психологічний клімат взаємодії, який є в Університеті. Бажаю колективу впевненості в тому, що ми робимо велику та потрібну для України, її молоді і науки справу. Тому бажаю творчого багатоліття і здоров'я!», – таким було перше Ректорське побажання професора Володимира Мельника і ці слова він утверджує крізь роки.

Висновки. Далекоглядність – найголовніша ознака лідера. Ректор Університету Володимир Петрович Мельник – далекоглядний лідер, здатний бачити чітко майбутнє Університету. Володимир Петрович має конкретне і реалістичне уявлення про шлях, яким слід рухатися, і мету, яку важливо досягнути. Ректор Університету наділений важливими лідерськими рисами: могутність бажань, потужний внутрішній імпульс, виправданий оптимізм, відкритість реальним фактам, компетентність в часі, цілеспрямованість, харизматичність; схильність до ризику, відчуття змін, відповідальність і моральність, висока духовність; ясність мислення і безальтернативність, самореалізація в науковій та управлінській діяльності, демократичність і скромність, унікальність. Уміння бачити перспективу перетворює Володимира Петровича на особливу Особистість. «Людина може витримати яке завгодно щось, якщо має достатньо вагоме навіщо», – Фрідріх Ніцше.

Список використаної літератури

1. Варій М. Психологія особистості : Навч. Посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
2. Жигайло Н., Кохан М., Данилевич Н. Психологія бізнесу. Навч. посібн. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 308 с.
3. Жигайло Н. Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця : Монографія. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 336 с.
4. Максименко С. Психологія особистості : Підручник. Київ : КММ, 2007. 296 с.
5. Москалець В. Психологія особистості : Навч. Посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 262 с.
6. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади. Київ : Основи, 1993. 415 с.
7. Рижак Л.В. Філософія як рефлексія духу. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 640 с.
8. Савчин М. Духовний потенціал людини : монографія. Івано-Франківськ, 2001. 202 с.
9. Яцура В., Хоронжий А., Жигайло Н. Психологія керівника : Навч. посібник / В. Яцура та ін. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 256 с.

PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF LEADERSHIP IN EDUCATION AND SCIENCE

Nataliia Zhyhailo

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000
e-mail: nlucyk@ukr.net*

The article is devoted to the study of philosophical and psychological aspects of leadership in education and science. Presented historical certificate of leadership problem; The basic approaches to the theory of leadership are outlined; Classification of leadership styles is given; outlined the characteristics of a modern successful leader. The existing ideas in society about success and a successful person, the desired images of the ideal of success and prototypes of a successful personality are presented. The comparative description of psychological signs of successful and unsuccessful personality leadership is presented. Leadership behavior is characterized by such main features: initiative in situations of interpersonal interaction; adaptability to the general mood; lack of rigid planning, love for improvisation; sensitivity to the problems of group members, special attention to the weak; demonstration of dominant behavior, taste and propensity to power; vision of views and ideas; openness to people; perseverance and persistence in everything.

An example of the outstanding scientist, doctor of philosophy, professor, correspondent member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Honored Professor, Rector of the University of Volodymyr Melnyk presented the scientific and state-building leader of the present, who, through his scientific and pedagogical activities, makes a significant contribution to the development of the Ukrainian and world science; in the formation and prosperity of our Alma mater; in the approval of the University of Lviv with long-standing traditions and powerful scientific schools combined with modern innovation trends at the world level.

Special emphasis was placed on the significant contribution of the scientist to the development of philosophical science and the formation of patriotic experience in student youth on the basis of readiness for participation in the processes of state formation; in asserting spiritual values, beliefs and respect for the cultural and historical past of Ukraine; informatization of society and phenomenon of informational culture of scientist and specialist; tolerance as a sociocultural phenomenon; the question of man as the focus of all global problems in the modern world.

Key words: leader, leadership, success, perfectly successful person, really successful person, leadership, state building, self-efficacy, vision, perspective.